

magistrati razvrščeni po mestih. Zaradi enostavnosti je avtor uporabil vrstni red, po katerem mesta nastopajo v CIL. V poglavjih, ki obravnavajo magistrature na individualni podlagi, so le ti razdeljeni po kolegijih. Znotraj vsakega kolegija so magistrati urejeni kronološko, kadar je bilo vsako magistraturo posameznika mogoče datirati. Kolegiji si sledijo po enakem vrstnem redu kot v poglavjih o kolegijih. Vsak magistrat je označen s posebnim številom, kar v knjigi služi za identifikacijo posameznikov. V poglavju 8 so v sklepnih ugotovitvah strnjene vse informacije in dognanja iz prejšnjih poglavij. Avtor najprej povzame rezultate o organizacijski sestavi kolegijev in o karieri (*cursus honorum*) njihovih magistratov. Temu sledi razlaga raznih strokovnih izrazov *honoratus*, *quinquennalicius*, *quinquennalicius perpetuus* itd., statistične analize o statusu in izvoru magistratov, opis funkcij in dolžnosti magistratov ter njihova povezava z municipalno administracijo. V nadaljevanju je vključenih nekaj dodatkov v pomoč bralcu. V dodatku 1 so besedila nekaterih neobjavljenih napisov iz Ostije in "Jasti" tesarjev ("*fabri tingarii*") iz Santa Prassede v Rimu. Dodatek 2 vsebuje listo in konkordanco napisov, ki pripadajo magistratom. Popolna lista magistratov v vrstnem redu, kot nastopajo v katalogu, je v dodatku 3. Sem so vključeni tudi podatki o statusu in prednikih magistrata ter naziv (*titulatura*) njegove magistrature. V dodatku 4 je kazalo vseh kolegijev, katerih magistrati so bili vključeni v študijo, v zadnjih dveh pa indeks imen (*nomina* in *cognomina*) magistratov.

Na koncu knjige je obsežna bibliografija pogosteje navajanih del.

Milan LOVENJAK

Gian Luca Gregori: *Genealogie estensi e falsificazione epigrafica*. Opuscula epigraphica I. Casa editrice Quasar, Roma 1990. 30 strani.

S pričujočo knjižico, ki ni daljša od srednje dolgega članka, se (poleg odličnih *Supplementa Italica* in *Vetera*) odpira nova serija monografskih izdaj Oddelka za antične zgodovinske, arheološke in antropološke vede na Univerzi *La Sapienza* v Rimu, pod vodstvom S. Panciere. Delce obravnava problem epigrafskih ponaredek v severni Italiji; iztočnica za študijo je napis *CIL* XI 848, ki ga je izdal Bormann in ki se hrani v Modeni, v *Lapidario Estense*. Napis omenja nekega Tiberija Atija Gajevega sina, ki je opravljal funkcijo enega od četverice mož s pooblastilom izrekanja sodb (*quattuor viri iure dicundo*). V *CIL*-u je objavljen kot pristen, vendar kratko besedilo vsebuje nekaj nenavadnih podrobnosti, tako da je bil sum v njegovo pristnost upravičen; pričujoča študija je dokazala, da gre nedvomno za ponaredek iz obdobja renesanse.

Avtor obravnava problem začetkov ponarejanja starin in vzrokov za to dejavnost, ki je bila posebej razširjena v severni Italiji (glej npr. tudi G. Bandelli, C. Egnatius T.f. Veitor e C. Virginius C.f. Pulcher. Dall'antico ai moderni, v: *Maniagolibero, un paese, la sua gente*. Maniago/Pordenone 1989, za nas zanimivo zaradi neposredne bližine).

V Benetkah in v Padovi je mogoče že v začetku 14. stoletja opaziti željo mest, da bi utemljila svojo čim daljšo in slavnjejšo zgodovino. V tem prizadevanju so humanisti na eni strani arbitrarno povezovali pristne epigrafske spomenike z antičnimi literarnimi viri, korak naprej pa je bil ta, da so na osnovi bolj ali manj pravilno interpretiranih podatkov iz literarnih virov ponarejali napise. V 15. in 16. stoletju je ponarejanje še dodatno cvetelo, ker so si plemeniti družine prizadevale navezati svoj rodovnik na antične Rimljane ali celo na mitične heroje. Sredi 16. stoletja je med Estenci iz Ferrare in Medicejci iz Modene v zvezi z vprašanjem, kateri družini gre prednost pri odnosih s papežem in vladarjem, izbruhnila prava diplomatska vojna. O rodovnikih uglednih družin so obstajale obsežne učene knjige, v katerih so opisovali njihov izvor s podobnimi besedami kot npr. Gian Battista Giraldu Cinzio, ki v svojem latinsko napisanem delu *De Ferrara et Atestinis Principibus commentariolum* (sredi 16. stoletja) piše, da nekateri izvajajo začetek Estencev od Noetovih potomcev, drugi pa od Antenorja oz. njegovca tovariša Marka, zato so markizi, sam pa je mnenja, da družina izhaja od antičnega

Herkula. V takšni klimi so nastajali epigrafski ponaredek, ki naj bi dokumentirali učene teorije nekaterih italijanskih humanistov, ki so si zanje želeli otipljivih dokazov.

Avtor je sledil vsem še ohranjenim arhivskim objavljenim in le rokopišno ohranjenim zapisom tega spomenika in je zaključil, da je besedilo napisa po vsej verjetnosti dal ponarediti Girolamo Falletti med bivanjem v Benetkah, ko je pripravil genealogijo Estencev. Njihov izvor je izpeljal iz antične familije Atijev. Kot arhivski dokument je bil napis poslan Alfonzu II. Konec 16. ali v začetku 17. stoletja je kamen skupaj z drugimi estenskimi zbirkami antičnih spomenikov prišel v Modeno, nekaj deset let pozneje pa v družinsko rezidenco na deželi, Pentetorri. Čez sto let se je vrnil v njihovo mestno palačo, dokler ni na začetku prejšnjega stoletja našel svoj prostor v Akademiji lepih umetnosti in nazadnje v lapidariju Muzeja.

Knjižica je opremljena z nekaj reprodukcijami prepisov napisa iz različnih rokopisov in s fotografijami, ki prikazujejo poleg tega nepristnega spomenika tudi aventične rimske napise, ki so služili ponarejevalcu za navdih. Delce je nedvomno zelo zanimivo; kot je navedeno v 1. opombi, bo izšlo kot članek v zborniku *Miscellanea di studi archeologici e di antichità IV* (izd. F. Rebecchi), nikjer pa ni povedano, iz kakšnih razlogov je izšlo tudi v knjižni obliki.

Marjeta ŠAŠEL KOS

E. Römer-Martijne: *Römerzeitliche Bleietiketten aus Kalsdorf, Steiermark*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Denkschriften Bd. 205. Wien 1990. 279 strani, 140 slik in 32 tabel.

V zadnjem času epigrafiki vse več pozornosti posvečajo napisom na uporabnih predmetih (keramiki, kovinskih predmetih, opekah ipd.), ki jih v korpusih napisov najdemo pod oznako *instrumentum domesticum*. Razen žigov izdelovalcev gre večinoma za tekste v kurzivni pisavi, ki označujejo lastništvo, težo ali mero in tako neposredno pričajo o življenju preprostih ljudi. V Peči na Madžarskem je bil tudi že prvi epigrafski kongres posvečen tej tematiki (11. - 14. september 1991), na katerem so bili predstavljeni najnovejši dosežki s tega področja.

Med *instrumenta domestica* spadajo tudi napisi na svinčenih ploščicah, najdenih širom rimskega imperija. Največjo tovrstno najdbo doslej predstavlja depo čez 1000 ploščic iz Siscije, odkrit v prejšnjem stoletju, ki še ni bil deležen primerne objave. Objavljenih je bilo le 21 ploščic, ki so danes v Budimpešti (G. Alföldy, *Folia Archeologica* 8, 1956, 97 ss). Drugo najštevilnejšo najdbo svinčenih ploščic predstavlja depo iz Kalsdorfa na avstrijskem Štajerskem, ki vsebuje 201 kosov in nam ga predstavlja pričujoča knjiga.

Najdba je prišla na dan leta 1979 pri planiranju za gradnjo hiše. Žal so bile stratigrafske okoliščine z gradbenimi stroji uničene, tako da najdbe ni bilo mogoče točneje časovno opredeliti. Fragmenti keramike, ki so bili najdeni ob gradbenih delih kažejo na 2.-4. stoletje. Stanje ohranjenosti ploščic je različno, pri večini površino pokriva preperel ali zasigan sloj, tako da so črke pogosto komaj razpoznavne. Večina ploščic je popisana na obeh straneh v latinski kurzivni pisavi, katere branje dodatno otežujejo samovoljne ligature v tekstu in majhnost ploščic.

Avtorica nam po uvodnem delu predstavi postopek čiščenja, konserviranja, branja, risanja in fotografiranja ploščic. Najprej so bile oprane z vodo in mehko ščetko, nato pa očiščene s posebno metodo pihanja steklenega prahu. Pri konserviranju je bil uporabljen poseben lak. Branje tekstov je potekalo pod stereomikroskopom s 7 do 45-kratno brezstopenjsko povečavo, pri čemer so bile ploščice dodatno osvetljene s posebnimi svetilnimi palicami, ki jih je bilo mogoče prilagajati. Pri prerisovanju je bila uporabljena posebna priprava, namenjena za risanje žigov na terri sigilati.

V katalogu je obravnavanih 131 ploščic, na katerih so bili ugotovljeni napisi. Vsaki je praviloma namenjena po ena stran v knjigi. V zgornjem delu strani je vedno risba prednje in

zadnje strani ploščic, pri čemer je stran z osebnim imenom obravnavana kot prednja, stran z drugimi noticami pa kot zadnja stran. Če je bila ploščica večkrat uporabljena in so sledovi prejšnjih tekstov še vidni, je to v risbi označeno s črtkanimi linijami, medtem ko je mlajši tekst izpisan s polnimi linijami. Risbi sledi opis stanja ohranjenosti ploščic, prepis teksta z velikimi črkami in komentar k imenom in posebnostim v tekstu. Kataloškem delu sledi analiza obravnavanega materiala in interpretacija. Izkazalo se je, da gre za enostavne latinske tekste, zapisane v pogovornem jeziku, velikokrat tudi fonetično. Ugotovljene so bile številne slovnične posebnosti, kot haplografije (npr. Nigelio namesto Nigellio), pri imenih v roditeljski končnici -i namesto -ii, izpuščanje nosnikov (npr. Cesorinus namesto Censorinus) in drugo. Pri interpretaciji prednjih strani etiket ni bilo posebnih težav, ker gre večinoma za imena. Nastopajo tako rimska kot tipično keltska, od katerih so nekatera zastopana samo tukaj. Večinoma so zapisana samo *cognomina* v imenovalniku, le včasih je dodano tudi rodovno ime v roditeljski. Poleg imen so nekajkrat navedeni tudi poklici imenovanih oseb (FVLLLO-valjavec, suknar, LORARIVS-jermenar, CLAVSTRARIVS-ključavničar, LAPIDARIVS-kamnosek).

Več težav je imela avtorica pri interpretaciji zadnjih strani ploščic. Tukaj so zapisane kratke notice (npr. RVC, PVR, LEVO, CAS, PAS), poleg katerih je včasih naveden določen znesek v denarijih ali črka P s številom. Po avtoričinem mnenju se notice nanašajo na delo v tekstilnem obratu-suknarni (fullonica). Dober argument za to ji predstavlja devetkrat izpričano FVLLLO (valjavec, suknar). Naslednji argument naj bi bil večkrat v celoti izpisano SVLPVR (žveplo), navedba materiala, ki ga je uporabljal suknar pri delu. Za okrajšavo PVR predlaga avtorica razrešitev v PVRPVR (rdeče barvilo, škrlat), izraz, ki je v antiki veljal tudi kot splošna oznaka za rdečo barvo, LEVO pa povezuje z latinskim glagolom *levare* (gladiti), kar naj bi označevalo zadnji postopek pri stopanju (tkanina je bila postavljena pod stiskalnice in dalj časa pod pritiskom, tako da je nastala gladka bleščeča površina). Za CAS je že E. Weber predlagal CASVLA, kar pomeni na keltskem področju zelo razširjeno ogrinjalo s kapuco, za PAS pa avtorica domneva sorodnost z PAE, ki je izpričano na Štalenskem vrhu in ga. R. Egger povezuje z *paenula*-plašč s kapuco. Za nekatere notice (MOR.GRV.AMAR) ni bilo mogoče najti zadovoljivih rešitev. Za večkrat izpričan M predlaga avtorica razrešitev v MANTVS (kratko ogrinjalo, pelerino) za P pa PONDO (rimski funt) ali PES (rimski čevlji). Na tej strani ploščic so izpričana tudi števila v kombinaciji z P,S (semis) ali oznaka za denarij, kar kaže na podatke o teži, meri, plačilu ali ceni. Ker najdbe ni bilo mogoče datirati po arheoloških kriterijih, jo avtorica časovno opredeli s pomočjo drugih dokumentov v kurzivni pisavi. Med temi so najbolj znani napisi iz Pompejev, ki so bili ali z barvo nanoseni na zid ali vrezani v mehek omet (grafiti). Drugi pomembni dokument v rimski kurzivni pisavi so lesene tablice iz Vindolande (Velika Britanija), ki so popisane s črnolom in datirane v čas 95-115 po n.št. Pisava, ki jo uporabljata obe navedeni vrsti dokumentov, je v strokovni literaturi označena kot *Capitalis cursiva* in je bila v uporabi od 1.-3. stoletja za vse vrste dokumentov razen knjig. Konec 3. stoletja se je iz nje razvila t.i. *Minuskel Cursiva*, ki je bila od takrat naprej uporabljena za vse kar je bilo zapisano. Ploščice iz Kalsdorfa so popisane s *Capitalis cursiva*, zato jih avtorica opredeli v 1.-3. stoletje.

V nadaljevanju najdemo v knjigi pregled ostalih najdišč podobnih svinčenih ploščic s kratkim komentarjem in literaturo. Temu sledi poglavje o predelavi volne v antiki, tehniki in terminologiji izdelave obleke in tkanine pri Rimljanih. Poglavitni vir za to je Plinij Starejši (*Naturalis historia*) in izkopenine v Pompejih. V Pompejih je bilo izkopanih več obratov za izdelavo sukna (*fullonicae*), katerim je v knjigi posvečeno posebno poglavje, o delu suknarja (fullo) pa so pomembni dokumenti tudi freske iz Pompejev in upodobitve na grobnikih. Zadnje poglavje v knjigi nam predstavlja izdelavo stopnega platna v današnjih suknarskih delavnicah. Današnji postopek izdelave tovrstnega blaga se, kot kaže, le malo razlikuje od antičnega.

V zadnjem delu knjige je navedena literatura, nato pa sledijo registri k pojmom, obravnavanim v knjigi in v katalogu imenovanim osebnim imenom. Na tabelah so kvalitetne foto-

grafije 18 ploščic delavnice (*fullonicae*) iz Pompejev in nekaj reliefov ter pompejskih fresk z upodobitvijo izdelave platna.

Milan LOVENJAK

Gabriele Wesch-Klein: *Liberalitas in rem publicam. Private Aufwendungen zugunsten von Gemeinden im römischen Afrika bis 284 n. Chr.* Antiquitas Reihe 1, Bd. 40. Bonn 1990. 441 str.

Avtorica se je lotila teme, ki je v zadnjih letih doživela pravi razcvet in ki je bila tudi glavni predmet 10. mednarodnega kongresa za grško in rimsko epigrafiko, namreč donatorstvo v rimskem imperiju v vseh svojih oblikah. Wesch-Klein, ki se je v okviru te obširne problematike omejila na privatno munificenco, je zbrala na to temo nanašajoče se napise iz vseh provinc zahodnega dela imperija, vendar se je zaradi prevlekega obsega gradiva pri svoji interpretaciji omejila na afriške province: Prokonzularno Afriko, Numidijo in obe Mavretaniji (*Caesariensis* in Tingitano).

Knjiga je razdeljena na dva velika dela: epigrafsko gradivo samo (ki predstavlja drugi del knjige), razdeljeno po provincah in v okviru provinc po mestih (po abecednem, ne geografskem redu) oz. mestnih območjih, pri čemer so napisi citirani po standardnih oz. zadnjih merodajnih izdajah in izpisani v celoti, kar bralcu zelo olajša uporabo knjige. Zbirki afriških donatorskih napisov sledi tabelični pregled gradiva, ki je posebej praktičen za hitro orientacijo. Prvi del knjige, ki je precej krajši, obsega ovrednotenje epigrafskega gradiva in je razdeljen na šest večjih enot.

V poglavjih prvega dela Wesch-Klein obravnava na eni strani vrste in oblike privatne munificence, na drugi pa nagibe, iz katerih so se donatorji odločili mestu kaj podariti, dalje obravnava njihovo socialno pripadnost, posebej se posveti vprašanju žensk in njihovi udeležbi pri javnem dobrodelništvu in udeležnosti večjih ali manjših združenj pri municipalni munificenci. Pojave donatorstva nazadnje tudi časovno opredeli, kolikor gradivo to omogoča. Zanimivo je, kaj vse so premožnejši mestni prebivalci poklanjali svojemu mestu ali svojemu kolegiju: od manjših ali večjih denarnih vsot, s pomočjo katerih naj bi si npr. člani kolegija pripravili vsako leto na donatorjev rojstni dan ali rojstni dan katerega od njegovih sorodnikov slavnostni obed in s tem počastili njegov spomin, prek svetišč, term, gledališč in drugih javnih zgradb do cirkuških in drugih iger in gladiatorskih tekem.

Knjiga je brez dvoma odličen prispevek k študiju zgodovine mest v rimskem imperiju, saj nam pomaga razumeti njihovo enkratnost in posebnosti, daje nam slutiti razgiban vsakdan antičnega afriškega meščana, ambicioznost posameznikov, pokaže velike socialne razlike med različnimi plastmi prebivalstva in raznolikost udejstvovanja meščanov v mestni upravi in mestnem življenju nasplo. Delo Wesch-Kleinove, v katerem je gradivo zelo skrbno zbrano in primerno obrazloženo, bo posebej pridobilo na pomembnosti, ko bodo opravljene podobne študije tudi za druge province. Če pustimo ob strani bogate province vzhodnega, grškega dela imperija, kjer se je lokalni "evergetizem" (tako imenovan po grški besedi "euergetes", dobrodelnež, za državo zaslužen mož) neposredno navezoval na donatorstvo, značilno že za klasično in posebej za helenistično obdobje, in kjer so ti pojavi dobro raziskani, ter se omejimo le na zahod, lahko ugotovimo, da so za nekatera področja severne Italije, Galije in Britanije študije donatorstva že predložene.

Zanimivo je dejstvo, da so se v Afriki različne oblike donatorstva razmahnile posebej v 2. stoletju po Kr., v nasprotju z Italijo, kjer je le-to, glede na prvo stoletje, tedaj že nekoliko v zatonu. Pogosto so postavljali zgradbe, darovali mestu razne druge objekte ali kako drugače obdarovali meščane predstavniki mestne uprave, župani, edli ali svečeniki, v zahvalo za čast, ki so jim jo someščani izkazali, ko so jim zaupali te odgovorne funkcije. Višji sloji v mestu so na eni strani stremeli po tem, da bi postali člani mestnega sveta in opravljali mestne upravne funkcije, po drugi strani pa je to pogosto pomenilo težko finančno obveznost, ki ji marsikdo posebej pozneje, v 3. stoletju, že ni bil več kos, in so se začeli javnih funkcij celo otepati. Razvoj privatnega donatorstva gre roko v roki z razvojem municipalizacije afriških mest, kot je